

Funkční hodnocení chování a Plán podpory chování pro žáka

**Metodická příručka s formuláři
pro realizaci funkčního hodnocení chování (FBA)
a zpracování Plánu podpory zaměřeného
na změnu chování žáka**

**SO
FA**

Z anglického originálu *Functional Behavioral Assessment and Function-Based Support* (Portland State University, 2003).

Českou adaptaci textu zajistily:
PhDr. Lenka Felcmanová, Ph.D. (SOFA)
a Mgr. Anna Kubíčková (SOFA).

PBIS

Představení metodiky

V této metodice vás provedeme procesem funkčního hodnocení chování a vysvětlíme, jak pro žáka vypracovat efektivní plán podpory chování.

Pro účely této metodiky byl pro překlad pojmu „problem behavior“ zvolen termín „náročné chování“ označující chování, které není pro další vývoj žáka prospěšné. Jedná se jak o *externalizované* neboli navenek viditelné chování (vulgární mluva, vykřikování, fyzická agrese vůči druhým) tak o *internalizované* chování, které nemusí být navenek zjevné, ale jeho dopady nejsou prospěšné pro další vývoj žáka (poruchy příjmu potravy, sebepoškozování, užívání návykových látek, negativní vnímání sebe sama apod.).

Aby byla podpora žáka vycházející z identifikace funkce chování co nejefektivnější, měla by probíhat formou týmové spolupráce. Doporučenými účastníky procesu funkčního hodnocení chování jsou:

- pracovník s odbornými znalostmi v oblasti chování a duševního zdraví (např. školní psycholog, školní speciální pedagog/etoped, metodik prevence, výchovný poradce);
- zástupce vedení školy;
- pracovníci, kteří jsou s žákem v pravidelném kontaktu (učitelé, asistent pedagoga, vychovatelé);
- zákonný zástupce žáka;
- žák (je-li to vhodné).

Funkční hodnocení chování (z anglického Functional Behavior Assessment, dále také FBA) je systematický proces sběru dat, jehož cílem je zpracování *Vyhodnocení chování žáka* (v angličtině Summary of Behaviour) zahrnující:

- identifikaci funkce/í chování žáka;
- identifikaci faktorů, které: (A) náročné chování vyvolávají (spouštěče); (B) přispívají k upevnění náročného chování (udržující následky).

Je důležité, aby *Hodnocení chování žáka* bylo dostatečně podrobné a umožnilo tak na základě shromážděných informací navrhnout konkrétní intervence.

Zahájení funkčního hodnocení chování

Funkční hodnocení chování by mělo předcházet rozhodnutí, zda žák potřebuje podporu prostřednictvím plánu podpory chování a je tedy potřeba FBA zrealizovat. Rozhodnutí o realizaci FBA by mělo předcházet zhodnocení závažnosti žákova chování (na základě existujících záznamů o kázeňských přestupcích) a dopadu dosavadních intervencí, kterými jsme se doposud snažili ovlivnit chování žáka.

K FBA je třeba informovaný souhlas, který zákonní zástupci udělují k poskytování poradenských služeb školním poradenským pracovištěm. Potřebu FBA zákonným zástupcům zdůvodníme snahou pomoci žákovi naplňovat očekávání spojená s chováním ve škole. Měli bychom si také určit, kdo z pracovníků školy se na FBA bude podílet a v jaké roli.

PROCES FBA: Rozhovor s pracovníky školy

Při rozhovoru postupujeme podle *Formuláře FBA* a vedeme ho s učiteli a dalšími pracovníky školy, kteří s žákem přicházejí nejčastěji do kontaktu. Hodnocení náročného chování je prvním krokem pro vyhodnocení funkce chování žáka, na jehož základě je následně zpracován *Plán podpory chování žáka*.

Doporučujeme získat informace o chování žáka prostřednictvím rozhovoru, a nikoliv pouze na základě formuláře vyplněného pracovníky školy. Nicméně se osvědčuje dát pracovníkovi, se kterým vedeme rozhovor, formulář v průběhu rozhovoru k dispozici, aby v případě potřeby mohl odpovídat na základě uvedených možností.

Pokyny k vyplnění Formuláře FBA (část A)

Silné stránky žáka

Zaměřte se na pozitivní dovednosti a vlastnosti, které se u žáka ve školním prostředí projevují. Zamyslete se na tím, jak tyto silné stránky ovlivňují žákovo vzdělávání a sociální interakce.

Hodnocení situací

Hodnocení situací, kdy se žák chová náročně: kde, kdy a v přítomnosti koho se náročné chování nejčastěji projevuje.

- **Čas:** uveďte ohraničený časový úsek v denním rozvrhu žáka (např. čas konkrétní vyučovací hodiny, přestávky, polední pauzy apod.)
- **Situace a pracovníci školy:** uveďte obvyklou činnost v daném čase (např. výuka konkrétního předmětu, práce v malé skupině, samostatná práce, přesun mezi učebnami apod.). Uveďte také jméno pracovníka školy, který na danou situaci dohlíží, resp. má žáka na starost.
- **Pravděpodobnost výskytu náročného chování:** na stupnici od 1 do 6 vyjádřete pravděpodobnost výskytu náročného chování v každé uvedené situaci.
- **Náročné chování:** popište projevy náročného chování žáka v situaci, u níž bylo uvedeno hodnocení pravděpodobnosti výskytu náročného chování 4 až 6 bodů.

- **Stávající intervence:** uveďte všechny intervence a postupy, které jste v dané situaci v reakci na žákovo náročné chování vyzkoušeli (včetně informace o délce jejich aplikace).

Situace, jež si v rámci plánu podpory chování pro žáka žádají přednostní řešení

Vzhledem k tomu, že se funkce náročného chování často v různých prostředích a situacích liší, je nezbytné se vždy zaměřit na jeden typ opakujícího se náročného chování.

Vyberte situace s nejvyšším skóre pravděpodobnosti výskytu náročného chování (4, 5 nebo 6 bodů) a z nich následně vyberte 1 až 3 situace pro další rozpracování. Určete, kterou situaci začnete hodnotit jako první (dáte jí nejvyšší prioritu). Do políčka Situace č. 1 popište situaci s nejvyšší prioritou a nejčastější náročné chování žáka v této situaci. Totéž udělejte i u situací č. 2 a 3.

V některých případech je možné spojit více situací do jedné obecnější, a to pokud charakter situací a potřeby s nimi spojené jsou velmi podobné, např.:

- soustavné náročné chování o přestávce, při obědě a ve družině by mohlo být spojeno do jedné obecněji definované situace – nestrukturovaný volný čas trávený s vrstevníky nebo
- pokud se např. problémy objevují v hodinách různých předmětů v rámci stejné činnosti (např. náročné chování v hodině českého jazyka a prvouky v situaci, kdy má něco nahlas přečíst před třídou – obecněji

definovaná situace v tomto případě bude hlasité čtení ve velké skupině).

Vyberte jednu prioritní situaci, na kterou se zaměříte v části B Formuláře FBA.

Popis náročného chování

Zaměřte se na prioritně zvolenou situaci. Zaškrtněte chování, které se v této situaci projevuje. Vyberte náročné chování, které chcete řešit nejdříve, a popište 3 až 4 konkrétní projevy daného chování, které u žáka pozorujete. **Projevy chování popište co nejkonkrétněji.**

- **Frekvence a doba trvání:** uveďte frekvenci výskytu a délku trvání náročného chování ve zvolené situaci. Např. kolikrát za hodinu či v rámci dne chování nastává a jak dlouho náročné chování v takových situacích trvá.
- **Eskalace:** uveďte, zda se projevy žákova náročného chování v dané situaci zhoršují. Pokud ano, vyplňte záznamový arch Eskalace chování. Pokud ne, přejděte přímo k části B Formuláře FBA.

Pokyny k vyplnění Formuláře FBA (část B)

POPIS SITUACE

Popište zvolenou prioritní situaci a náročné chování z části A, jimž se chcete v plánu podpory chování věnovat nejdříve. Část B formuláře FBA se zaměří pouze na tuto zvolenou situaci. Pokud se chcete věnovat více situacím, použijte pro každou z nich samostatný výtisk části B formuláře FBA.

SPOUŠTĚČE

Při dotazování na spouštěče žákova náročného chování nezapomeňte:

- připomenout dotazovanému, že mluvíte pouze o konkrétní zvolené situaci;
- nechat dotazovaného nejprve zaškrtnout všechny relevantní spouštěče uvedené ve formuláři;
- nechat dotazovaného vybrat a **seřadit** 3 nejsilnější spouštěče.

Doplňující otázky

Po zjištění nejsilnějších spouštěčů položte doplňující otázku (otázky) ke spouštěčům na 1. a 2. místě. Námi navržené doplňující otázky nejsou vyčerpávající. Úkolem tazatele je položit další doplňující otázky, které pomohou odhalit, co náročnému chování předchází nebo co ho spouští. Tazatel by měl prostřednictvím rozhovoru získat dostatečně jasnou představu o tom, co náročnému chování předchází, jinak nebude schopen okolnosti situace změnit a/nebo odstranit či zmírnit spouštěče žákova náročného chování.

Příklad: Pokud dotazovaný jako spouštěč identifikuje příliš obtížný úkol a na doplňující otázku: „*Jaké aktivity nebo úkoly jsou pro žáka příliš obtížné?*“ odpoví „čtení“ – jako podklad pro vhodnou intervenci to pravděpodobně nebude stačit. Je nezbytné znát nejen konkrétně typ a úroveň obtížnosti zadání, ale také zjistit, jaké dovednosti nutné ke splnění úkolu žák má, resp. nemá. Lepší popis obtížnosti úkolu by zněl: „*Čtení textů určených žákům druhého ročníku. Žák plynule zvládá přiřadit k písmenům zvuky a dokáže do slov spojovat kombinace souhláska/samohláska/souhláska, ale neumí plynule číst víceslabičná slova a některá slova se souhláskovými shluky. Žák nedokáže odpovídat na otázky týkající se porozumění textu ani číst nahlas obsah s obtížností přesahující to, co je běžné pro první třídu*“. Pokud učitelé nemohou poskytnout dostatečně konkrétní informace, je žádoucí provést s žákem pedagogickou diagnostiku a posoudit aktuální úroveň rozvoje znalostí a dovedností souvisejících s daným úkolem.

Než budete pokračovat v rozhovoru, položte si ještě následující doplňující otázky:

1. Měl/a bych položit ještě další doplňující otázky, abych lépe pochopil/a, co je spouštěčem žákova náročného chování?
2. Je spouštěč natolik zřejmý, že mohu určit konkrétní změny, které by měly náročnému chování zabránit?

NÁSLEDKY

Jedná se o jevy, které přispívají k tomu, že žák náročné chování opakuje, hovoříme také o **funkci chování**. Při dotazování na následky udržující náročné chování nezapomeňte:

- připomenout dotazovanému, že hovoříte pouze o konkrétní zvolené situaci;
- nechat dotazovaného nejprve zaškrtnout všechny relevantní následky ze seznamu ve formuláři FBA;
- nechat dotazovaného vybrat a **seřadit** 3 nejvýznamnější následky posilující žákovo náročné chování.

Doplňující otázky

Poté, co identifikujete nejvýznamnější následky, položte doplňující otázku (otázky) k následkům uvedeným na 1. a 2. místě. Námí navržené doplňující otázky nejsou vyčerpávající. Úkolem tazatele je položit další doplňující otázky, které pomohou co nejlépe poznat následky, které žákovo náročné chování podporují. Tazatel by měl mít dostatečně jasnou představu o tom, jak následky u žáka upevňují daný způsob chování, jelikož umožňují dosažení kýženého výsledku – **naplnění funkce chování**.

Než budete pokračovat, položte si následující otázky týkající se následků udržujících žákovo náročné chování:

1. Měl/a bych položit ještě další doplňující otázky, abych lépe porozuměl/a tomu, jaké následky slouží k naplnění funkce žákova náročního chování a tím ho upevňují?
2. Jsou následky a funkce chování dostatečně zřejmé k tomu, abych porozuměl/a tomu, jak náročné chování naplňuje žákovy aktuální potřeby?
3. Přispívají spouštěč i následek k naplnění stejné funkce žákova náročního chování? Pokud například následek nejčastěji umožňuje **vyhnout se obtížnému úkolu**, je pravděpodobné, že spouštěčem byl konkrétní **úkol, který je pro žáka příliš obtížný a FUNKCÍ CHOVÁNÍ JE TEDY VYHNUTÍ SE OBTÍŽNÉMU ÚKOLU**. Menší smysl by v tomto případě dávala například hypotéza, že spouštěčem chování je **nestrukturovaný čas s vrstevníky**, když je upevňující následek vždy vyhnutí se obtížnému úkolu.

SOUVISEJÍCÍ OKOLNOSTI

Při dotazování na související okolnosti nezapomeňte na následující:

- připomenout dotazovanému, že hovoříte pouze o konkrétní zvolené situaci;
- nechat dotazovaného nejprve zaškrtnout všechny relevantní okolnosti na seznamu ve formuláři FBA;
- nechat dotazovaného vybrat a **seřadit** 3 nejvýznamnější související okolnosti.

Nezapomeňte, že související okolnosti obvykle nenavazují bezprostředně na situaci nebo se nevyskytují ve stejném prostředí. Vzhledem k tomu, že okolnosti související s náročným chováním často vycházejí z událostí v domácím prostředí žáka nebo situací, ke kterým došlo dříve během školního dne, je běžné, že dotazovaní si nejsou jisti, co k souvisejícím okolnostem uvést.

Doplňující otázky

Poté, co identifikujete nejčastější související okolnosti žákova náročního chování, položte doplňující otázky, které poskytnou jasnější představu o jejich dopadu a výskytu. Možná bude třeba následně hovořit se žákem nebo jeho zákonným zástupcem, a získat tak další informace o souvisejících okolnostech ovlivňujících žákovo chování.

HODNOCENÍ CHOVÁNÍ ŽÁKA

Po zjišťování souvisejících okolností informujte dotazovaného, že budete potřebovat několik minut na projití odpovědí a zpracování Hodnocení chování žáka.

Do *Hodnocení chování žáka* uveďte všechny informace, které jste shromáždili v části B formuláře FBA.

Pro vyplnění jednotlivých částí *Hodnocení chování žáka* použijte vstupy zpracované výše.

- **SPOUŠTĚČE** – uveďte nejvýznamnější spouštěč a získané doplňující informace k tomuto spouštěči.
- **NÁROČNÉ CHOVÁNÍ** – popište projevy nejčastějšího náročného chování žáka.
- **NÁSLEDKY** – uveďte nejvýznamnější následek upevňující náročné chování a veškeré doplňující informace, které jste k němu získali.
- **SOUVISEJÍCÍ OKOLNOSTI** – uveďte nejvýznamnější související okolnost, která má vliv na žákovu chování a veškeré doplňující informace, které jste k ní získali.

Po vyplnění *Hodnocení chování žáka* přečtete dotazovanému závěr o chování žáka v následujícím znění:

„Během <situace>, <jméno žáka> pravděpodobně <náročné chování>, když se <podrobnosti o spouštěči>, a domnívám se, že se to děje proto, že <podrobnosti o následku (funkci) chování>.“

Zeptejte se dotazovaného: „Souhlasíte s tímto závěrem, nebo chcete něco doplnit či změnit?“

Nakonec požádejte dotazovaného, aby na šestibodové škále ohodnotil/a, nakolik je dle jeho/jejího názoru závěr o chování žáka přesný.

PO ROZHOVORU

Po rozhovoru se podívejte na hodnocení chování žáka a odpovězte na následující otázky.

1. Jste si výsledkem hodnocení dostatečně jisti? Jsou zjištění dostatečná k tomu, abyste mohli přejít k vypracování plánu podpory chování žáka?
2. Domníváte se, že k vypracování účinného plánu podpory chování žáka je třeba provést komplexnější hodnocení nebo získat více informací?

Obvykle se doporučuje provést pozorování spouštěče, náročného chování a následku, jež naváže na úvodní rozhovor s pracovníky školy a potvrdí jejich závěry.

POZOROVÁNÍ SPOUŠTĚČE, NÁROČNÉHO CHOVÁNÍ A NÁSLEDKU

Naplánujte pozorování během situace, o níž jste rozhovor vedli. Do příslušných políček (Spouštěč – Chování – Následek) v části **NA CO SE ZAMĚŘIT**, запиšte zjištění z hodnocení chování žáka z formuláře FBA.

Účelem pozorování je:

- potvrdit správnost závěrů z rozhovoru s učitelem a hodnocení chování žáka;

- zjistit, co učitel případně přehlédl;
- ověřit funkci chování žáka;
- vytvořit co nejpřesnější závěr pro zpracování plánu intervencí;
- identifikovat reakce, které eskalují chování žáka, a potvrdit informace uvedené v záznamovém archu Eskalace chování.
- projít dostupných záznamů o žákovi, včetně informací o jeho zdravotním stavu;
- rozhovor s rodiči.

DOKONČENÍ HODNOCENÍ CHOVÁNÍ ŽÁKA

V případě, že jste si jisti správností závěru o chování žáka a informacemi v *Hodnocení chování žáka*, lze přejít k vypracování Plánu podpory chování pro žáka.

Pozorujte žáka a zaznamenejte všechny výskyty zvoleného náročného chování, spouštěče a následky nebo reakce, které po chování následovaly.

POSTUP POZOROVÁNÍ SPOUŠTĚČE, NÁROČNÉHO CHOVÁNÍ A NÁSLEDKU

Porovnejte výsledky pozorování s *Hodnocením chování žáka* vypracovaného z rozhovoru s pracovníky školy zaznamenané ve Formuláři FBA. Pokud mezi nimi panuje výrazná shoda, můžete přejít k vypracování Plánu podpory chování pro žáka. Pokud si vzájemně odporují nebo cítíte, že k vypracování intervence už máte dostatek informací, budete muset shromáždit další informace.

Další sběr informací, které pomohou určit funkci chování, by mohl zahrnovat:

- další pozorování spouštěče, náročného chování a následku;
- rozhovory s dalšími pracovníky, kteří se žákem přicházejí do kontaktu v dané situaci;
- rozhovor se žákem (vhodný zejména při práci se staršími žáky);
- údaje o kázeňských přestupcích, které mohou naznačit trendy a možnou funkci chování.

Další informace, které mohou být užitečné pro informované rozhodnutí o vhodných intervencích, ale nemusejí přímo souviset s funkcí chování, zahrnují:

PLÁN PODPORY CHOVÁNÍ

PRŮBĚH ZMĚNY NÁROČNÉHO CHOVÁNÍ

Plánování podpory chování začněte přenesením závěrečného *Souhrnu chování* do prostředního vlákna Průběhu změny náročného chování.

Související okolnosti – Spouštěče – Náročné chování – Následek

POPIS ALTERNATIVNÍHO CHOVÁNÍ

Následně promyslete a popište alternativní chování, které může nahradit žákovo současné náročné chování a bude méně narušovat práci ve třídě. Náhradní chování by mělo naplňovat stejnou funkci jako náročné chování a mělo by také být pro žáka momentálně snazší než náročné chování. Alternativním chováním ke vzdoru až vzteku s funkcí vyhnout se zadané práci může být například to, že umožníme žákovi krátkou přestávku. Když žák požádá o přestávku a dostane ji, je to mnohem vhodnější a méně rušivý způsob dočasného vyhnutí se práci než záchvat vzteku, který předtím plnil funkci úniku ze situace.

Náhradní chování je prvním krokem k eliminaci náročného chování. Pokud žákovi neposkytneme alternativu k řešení situace, která umožňuje dosáhnout toho, čeho by žák dosáhl pomocí náročného chování, pak se pravděpodobně vrátí k náročnému chování, které danou funkci stále plní. Bez nácviku alternativního chování se bude náročné chování žáka pravděpodobně stupňovat, dokud se nedobere požadovaného následku, i pokud změníte následky situace nebo svou reakci na náročné chování.

POPIS ŽÁDOUCÍHO CHO VÁNÍ A NÁSLEDKU

Následně promyslete a popište žádoucí chování, jež bude pro práci s žákem dlouhodobým cílem. Žádoucí chování je to, co se v dané situaci očekává od většiny nebo všech žáků. Žádoucí chování by mělo vyvolávat následek, který bude podobný následkům neboli prospěchu, který mají ze žádoucího chování ostatní žáci (například ocenění pedagogem, pozitivní pozornost apod.). Dlouhodobým cílem je, aby se žák co nejsamostatněji projevoval žádoucím chováním.

Při stanovování žádoucího chování například již nechceme, aby žák zvedl ruku a žádal o přestávku jako únik z matematických úloh (krátkodobý cíl alternativního chování), ale rádi bychom, aby žák úspěšně matematické úlohy dokončil i bez potřeby přestávky (žádoucí chování). Motivační funkci potom plní zkušenost s úspěchem v matematice (žádoucí následek).

INTERVENČNÍ STRATEGIE

Po dokončení *Průběhu změny náročného chování* je dalším krokem identifikace možných intervencí. Intervence by měly být identifikovány ve všech oblastech hodnocení funkcí chování (související okolnosti, spouštěče, nácvik chování a následky).

INTERVENCE U SOUVISEJÍCÍCH FAKTORŮ

Podívejte se na zjištěné související okolnosti z *Průběhu změny náročného chování*,

identifikujte všechny možné intervence, které mohou pomoci omezit výskyt náročného chování, které se objevuje ve vazbě na související okolnosti.

Při přípravě intervencí v souvislosti se souvisejícími okolnostmi bychom si měli klást následující otázky:

1. Co můžeme udělat pro to, aby k těmto okolnostem nedocházelo?
2. Existuje nějaký postup, s jehož pomocí bychom mohli snížit nebo minimalizovat dopad souvisejících okolností na chování žáka v dané situaci nebo během školního dne?
 - Pokud je například žák před začátkem školy rozrušený kvůli konfliktu doma, po příchodu do školy s ním pohovořte, abyste zhodnotili, jak se cítí. Před vstupem do třídy s ním může situaci někdo krátce probrat a chvíli se s žákem věnovat nějaké uklidňující činnosti (případně využijte podporu asistenta pedagoga či kolegy ze ŠPP).
 - Pokud se nějaký žák pravděpodobně chová náročně tehdy, když se nenasnídá nebo má hlad, pokuste se mu ve škole zajistit snídani nebo svačinu, případně komunikujte možná řešení s rodinou.

INTERVENCE U SPOUŠTĚČŮ

Zamyslete se nad spouštěči, které vyvolávají náročné chování v *Průběhu změny náročného chování*. Stanovte, jaké intervence předejdou spuštění náročného chování nebo preventivně naplní funkci daného chování.

Při formulování intervencí u spouštěčů si klademe následující otázky:

1. Jak můžeme změnit spouštěč, abychom předešli náročnému chování?
 - Pokud například náročné chování pravděpodobně vyvolá zadání, aby žák

„vypracoval celou stránku pracovního listu násobení dvoucifernými čísly“, náročnému chování může zabránit, když ho požádáme, aby „místo některých náročnějších úloh s dvojciferným násobením vypracoval úlohy na sčítání nebo jednociferné násobení“, díky kterým žák zažije úspěch v dané oblasti.

- U žáků, kteří se chovají náročně, jelikož jim chování zajišťuje pozornost dospělých, je pravděpodobně spouštěčem nedostatečná pozornost. Náročnému chování můžeme předejít, pokud budeme žákovi pravidelně pomáhat nebo pokud si dáme záležet na tom, abychom hodinu zahájili přímým kontaktem s tímto žákem a pak se u něj ještě každých 10 minut krátce zastavili a dali najevo, že o něm víme a jsme tam pro něj. Potřebu pozornosti u žáka také můžeme naplňovat pravidelným oceněním a pozitivní zpětnou vazbou.
2. Co můžeme udělat, abychom žáka podpořili nebo zvýšili pravděpodobnost, že se jeho chování změní na alternativní a/nebo žádoucí chování?
 - Jaké vizuální/verbální pokyny můžeme používat, abychom žákovi pravidelně připomínali, jaké alternativní chování je v dané situaci vhodné?

NÁCVIK A INTERVENTCE V CHOVÁNÍ

Každý plán změny chování by měl zahrnovat chování, které je potřeba žáka výslovně naučit a také příležitosti pro nácvik prostřednictvím hraní rolí a dalších zážitkových technik. Alternativní chování (určené v *Průběhu změny náročného chování*) se žák musí naučit. Je to součást procesu eliminace náročného chování a jeho nahrazení alternativním chováním. Přejít od krátkodobého cíle alternativního chování k dlouhodobému cíli žádoucího chování může vyžadovat další dovednosti, které je žáka třeba učit.

Při přípravě nácviku chování si klademe následující otázky:

1. Jaké alternativní chování budeme žáka učit?
2. Jak žáka alternativnímu chování naučíme?
3. Probrali jsme, jaké má náročné chování následky a jak budeme reagovat, pokud odmítne na vyzvání využít alternativního chování?
4. Jaké dovednosti (studijní, sociální, volnočasové atd.) bude potřeba žáka naučit, aby mohl přejít od krátkodobého cíle – využívání alternativního chování – k dlouhodobému cíli – žádoucímu chování?
 - Když se žáci například vyhýbají obtížným matematickým úlohám (násobení dvojciferným číslem ve výše uvedeném příkladu), je dlouhodobým cílem omezit využívání alternativního chování, konkrétně žádosti o přestávku, a dosáhnout toho, aby žák stejně jako ostatní žáci ve třídě úspěšně řešil zadané úlohy. Posunutí žáka od dokončení přízvisobného úkolu (nejtěžší úlohy dvojciferného násobení nahrazeny úlohami na sčítání nebo jednociferné násobení) k dokončení práce, kterou dostanou ostatní žáci ve třídě, bude vyžadovat **výuku a procvičování násobení dvojciferných čísel**, aby mohl nedostatek v dovednostech překonat a mohl se vyrovnat svými výkony ostatním žákům ve třídě.

INTERVENCE ZAMĚŘENÉ NA NÁSLEDEK

Podívejte se na následek, který upevňuje opakované náročné chování v *Průběhu změny náročného chování*. Vymyslete intervence, které zabrání upevňování náročného chování žáka naplňováním funkce daného chování. Abyste splnili krátkodobý cíl a začali měnit jeho chování, je třeba žákovi ukázat, že alternativní chování je **efektivnější, účinnější, rychlejší a spolehlivější** cestou k naplnění funkce

náročného chování. V dlouhodobém horizontu možná budete muset vypracovat detailnější plán zahrnující postupnou výuku, která staví na již nabytých vědomostech a dovednostech a motivačních přístupech. To dá žákovi šanci těšit se i z malých úspěchů a zvládnání nezbytných dovedností potřebných k tomu, aby mohl samostatně projevit žádoucí chování. Při přemýšlení o možných intervencích následujte text v příslušných sloupcích pro intervenci a odpovězte na následující otázky.

Při přípravě intervencí zaměřených na následky si klademe následující otázky:

1. Jak posilujeme používání alternativního chování a žádoucího chování žáka?
 - Pokud alternativní chování zpočátku důsledně, okamžitě, rychle a intenzivně neposilujeme, žák se pravděpodobně vrátí k "osvědčenému" náročnému chování. Posilování alternativního nebo žádoucího chování můžeme podpořit pravidelným oceňováním či systémem odměn (bodů). V posilování alternativního nebo žádoucího chování bychom neměli polevit, dokud si žák opravdu nezvykne úspěšně využívat alternativní nebo žádoucí chování.
 - Jaký je náš průběžný plán motivace žáka k očekávanému chování a k úspěšnému naplnění plánu podpory chování?
 - Jaké pobídky k chování a ocenění použijeme? O co by měl žák zájem? (Zeptejte se ho.)
2. Jak reagujeme na náročné chování?
 - Co děláme pro to, aby naše reakce na žákovo náročné chování neměla pro žáka zvýšený následek, a tudíž nenaplnovala funkci tohoto chování?
 - Jak poskytujeme korektivní zpětnou vazbu k chování žáka a připomínáme mu, aby použil alternativní chování?
 - Jakou reakci na náročné chování žáka doporučujeme, abychom zabránili eskalaci chování? Učitelé a zaměstnanci školy

by měli znát cyklus eskalace chování žáků (viz pracovní list *Eskalace chování*) a reakce, které mohou chování žáků eskalovat. Učitelé by měli být schopni rozpoznat první příznaky náročného chování žáka, jinak nebudou moci včas reagovat a zabránit tak eskalaci.

- Jak budou pracovníci školy reagovat a jaké budou následky, pokud žák opakovaně neuposlechne pokynů, aby se přestal projevovat náročným chováním (s nabídkou pomoci společného zklidnění) a začal používat alternativní chování?

3. Jak máme naplánovanou krizovou reakci pro případ, že u žáka hrozí potenciálně nebezpečné chování?

Poté, co stanovíme různé intervence v jednotlivých oblastech (související okolnosti, spouštěče, alternativní chování a následky), je vhodné znovu svolat tým a společně určit konkrétní intervence, které budou použity v plánu chování. Při volbě intervencí je důležité komunikovat s učiteli a získat jejich zpětnou vazbu nutnou k tomu, aby intervence co nejlépe odpovídaly konkrétnímu prostředí, jejich preferencím a kontextu. Úspěšná realizace plánu vyžaduje získání zpětné vazby od učitelů/pracovníků, kteří plán realizují.

SCHŮZKA TÝMU: Představení FBA a plánování podpory chování

Účel

1. Vedoucí týmu nebo pracovník ŠPP má za úkol:
 - představit, přezkoumat a vysvětlit výsledky FBA;
 - představit *Průběh změny náročného chování*;
 - předložit a vysvětlit předběžné návrhy intervencí.
2. Tým poté vypracuje *Plán realizace podpory chování* s konkrétními úkoly pro jednotlivé členy týmu a časovým harmonogramem realizace.
3. Tým stanoví termín (doporučuje se do dvou týdnů), kdy proběhne kontrola plnění plánu a úspěšnosti žáka.

PLÁN PODPORY CHOVÁNÍ

Na *Plánu podpory chování* se takzvaně "láme chleba". Prováděcí plán popisuje, jak bude implementace ve škole a ve třídě fakticky probíhat. Tým vypracuje podrobný plán vycházející z výsledků FBA a intervencí navržených při vypracování návrhu *Průběhu změny náročného chování* (je vhodné proces konzultovat s odborníky). Členové týmu hrají důležitou roli

v tom, že doporučené intervence rozpracují do kroků, které lze v prostředí školy realizovat, na které má škola zdroje a zajistit, že budou aplikovány všude tam, kde je to možné. Pokud doporučené intervence nejsou proveditelné a nejsou odsouhlaseny učiteli, kteří je budou realizovat, plán s velkou pravděpodobností nebude funkční. Pro úspěšnou realizaci plánu je zásadní shoda plánu s konkrétními učiteli, zdroji a prostředím třídy a školy. Zde také hraje klíčovou roli ředitel nebo jeho zástupce, tj. pracovník, který plánuje, shání a přiděluje zdroje potřebné pro realizaci individualizovaného plánu.

Níže vysvětlujeme kategorie v horní liště formuláře *Plán podpory chování*. Všechna políčka, která nejsou vystínovaná, by měla být vyplněna na schůzce týmu při představení výsledků FBA a plánování podpory chování.

1. **Úkoly** – tato kategorie slouží k určení konkrétních intervencí, které se tým rozhodne realizovat v rámci výsledného plánu podpory chování. Specifika realizace je třeba vypracovat ve spolupráci s konkrétními členy týmu, kteří budou jednotlivé části plánu realizovat. Tak se ujistíme, že vybrané intervence jsou proveditelné, nebo alespoň strukturovány tak, aby byly v daném kontextu co nejlépe proveditelné. Tato kategorie je rozdělena na dvě podkategorie, které odpovídají předchozí části identifikace **Intervenčních strategií**. Tyto informace mají týmům připomenout, jak do plánu podpory chování zahrnout nejdůležitější prvky intervencí.

- **Prevence** – vyberte intervence z oddílu Spouštěče.
 - **Výuka** – vyberte intervence z oddílu Návčik chování.
 - **Zmírnění** – vyberte intervence z oddílu Následky.
 - **Posílení** – vyberte možnosti pozitivních následků vhodného chování.
 - **Reakce na náročné chování** – vyberte změnu následků.
 - **Bezpečí** – navrhnete postup při případné krizové situaci a sdělte jej zaměstnancům.
2. **Odpovědná osoba** – osoba/y, která bude realizovat příslušný úkol.
 3. **Do kdy** – datum, kdy by měla daná osoba/y začít s realizací určeného úkolu.
 4. **Datum kontroly** – datum, kdy proběhne kontrola plnění plánu chování. Sloupce a) Byl úkol splněn? a b) Další postup na základě zhodnocení vyplníte až při kontrole plnění plánu.

HODNOCENÍ PLÁNU

Posledním krokem je výběr způsobu hodnocení úspěšnosti plánu. Plán by měl obsahovat krátkodobý i dlouhodobý cíl a také konkrétní způsob, jak se bude pokrok při dosahování stanovených cílů vyhodnocovat.

Cíl chování

Doporučený formát formulující krátkodobé a dlouhodobé cíle by měl obsahovat:

- **situace** – kdy, kde, s kým;
- **příjemce** – žák;

- **chování** – omezení náročného chování a/nebo posílení očekávaného chování;
- **kritérium úspěchu;**
- **hodnocení** – jak bude kritérium měřeno.

Příklad krátkodobého cíle: během hodiny matematiky (situace) Jan (žák) požádá o krátkou přestávku zvednutím ruky namísto vykřikování (chování) nebo poté, co je vyzván učitelem, a to alespoň v 8 případech z 10 (kritérium), hodnoceno na základě pozorování (hodnocení).

Příklad dlouhodobého cíle: během dne (situace) Jan (žák) dokončí 90 % své práce včas (chování a kritérium) a bude pracovat tiše alespoň v 70 % případů (kritérium 2), což je potvrzeno počtem nasbíraných razítek za odměnu v každé klidně strávené hodině (hodnocení).

Upozornění: jednou z nejčastějších chyb při stanovování cílů, přesněji řečeno kritérií pro ocenění žádaného chování, je stanovení pro žáka příliš ambiciózních cílů. To se stane obvykle tehdy, kdy po žácích požadujeme, aby si stanovili vlastní cíle bez pomoci. Je důležité, aby žák uspěl již na samém začátku intervence, čímž se zvýší jeho ochota a motivace spolupracovat na plánu podpory chování. V průběhu práce s plánem, kdy žák zaznamenává úspěchy, můžeme cíle postupně zvyšovat, ale plán bude daleko pravděpodobněji úspěšný, pokud žák zaznamená úspěch na samém začátku jeho plnění.

Postupy hodnocení

1. **Potřebné údaje** – jaké informace je třeba získat, abychom mohli vyhodnotit účinnost plánu?
 - **Je plán realizován?** Realizují učitelé/ další pracovníci plán důsledně a postupují podle něj? Pokud plán neprovádíme odpovídajícím způsobem, nemůžeme hodnotit jeho dopad a účinnost. Na základě těchto informací může tým rovněž

identifikovat, co v plánu je třeba změnit pro jeho lepší přizpůsobení kontextu a způsobu jeho plnění.

- **Má plán smysl?** Funguje? Mění se chování žáka nebo ne? Jaké konkrétní chování sledujeme, abychom zjistili účinnost plánu?
2. **Možné zdroje dat** – jaké zdroje budete potřebovat pro vyhodnocení předchozích otázek (týdenní/denní reflexe pedagoga/ docházka žáka/počet poznámek/záznamy z karty Check-in/check-out apod.)?
 3. **Pověřená osoba** – určete, kdo je zodpovědný za zajištění jednotlivých potřebných dat a vyhodnocování plánu podpory.
 4. **Časový plán** – určete, kdy by měl být zahájen sběr jednotlivých typů dat.

Naplánujte termín kontrolní schůzky – než se tým rozejde, naplánujte další schůzku, na které zhodnotíte pokrok žáka a plnění plánu podpory chování. Doporučujeme, aby se první kontrolní schůzky zúčastnil celý tým a aby se konala přibližně po dvou týdnech.

Všichni členové týmu mohou plán podpory chování podepsat.

Následně tým zahájí implementaci plánu podpory chování.

SCHŮZKA TÝMU:

Revize Plánu podpory chování

1. Tým se schází, aby přezkoumal Plán podpory chování, a to včetně:
 - realizace plánu členy týmu a pracovníky školy;
 - dopadu plánu na chování žáka.
2. Na základě poskytnutých údajů tým Plán podpory chování případně změní.

PŘEZKOUMÁNÍ PLÁNU PODPORY CHOVÁNÍ

Vezměte *Plán podpory chování* z předchozí schůzky. Nyní vyplníte dva šedé sloupce Plánu podpory chování. Projděte si každý úkol uvedený v plánu a odpovězte na příslušné body v každém sloupci:

1. **Byl úkol plněn důsledně?**
2. **Další postup na základě zhodnocení** – určete, zda by měl úkol dále pokračovat a být monitorován, upraven nebo ukončen.
 - Veškeré změny nebo aktualizace plánu by měly být příkládány k záznamům o podpoře žáka.

PROVĚŘTE ÚDAJE

- **Je plán realizován?** Na tuto otázku odpovězte za pomoci informací získaných na základě zjištění z přezkumu práce s plánem, podpory poskytované pedagogy, případně v pohovoru s žákem a/nebo rodinou.
- **Má plán smysl?** Projděte si údaje o chování žáka, jež máte od pedagogů a použijte je pro rozhodování o dalších krocích. Na základě dostupných údajů určete, jaké změny je třeba v plánu podpory chování provést nebo co se zdá být funkční a mělo by být zachováno.

ÚPRAVY PLÁNU PODPORY CHOVÁNÍ

Na základě údajů z předchozího kroku navrhnete konkrétní změny nebo doplnění plánu, které tým považuje za nezbytné pro úspěch žáka.

Doplňte do *Plánu podpory chování*:

1. **úkol/y;**
2. **zodpovědné osoby;**
3. **časový harmonogram.**

Nakonec stanovte datum a čas příštího kontrolního setkání týmu.

Tým se bude i nadále scházet podle potřeby tak často, jak to bude s ohledem na chování žáka a úspěšnost plánu nutné.

Přechod od krátkodobého cíle k dlouhodobému cíli bude vyžadovat průběžné změny a úpravy plánu, jako je například odklon od řízeného posilování chování, úprava krátkodobých cílů, aktualizace výuky specifických dovedností atd.

FORMULÁŘ FBA (část A)

Žák	Tazatel
Třída	Datum
Dotazovaný pracovník školy	

SILNÉ STRÁNKY ŽÁKA

Identifikujte alespoň tři silné stránky žáka.

Silné stránky ve vztahu ke vzdělávání
Silné stránky v sociální oblasti
Další silné stránky

HODNOCENÍ SITUACÍ

Kdy, kde a s kým je náročné chování nejpravděpodobnější.

Čas	Situace a přítomní pracovníci	Pravděpodobnost náročného chování (1 nízká, 6 vysoká)	Popis náročného chování	Dosavadní intervence
		1 2 3 4 5 6		
		1 2 3 4 5 6		
		1 2 3 4 5 6		
		1 2 3 4 5 6		
		1 2 3 4 5 6		
		1 2 3 4 5 6		
		1 2 3 4 5 6		
		1 2 3 4 5 6		
		1 2 3 4 5 6		

Uvedte situace v pořadí podle priority pro realizaci intervence: vyberte jednu až tři situace z předchozí tabulky s hodnocením pravděpodobnosti výskytu 5 nebo 6. Různé situace spojte do jedné obecnější spojte pouze v případě, že jste odhalili významnou podobnost situací (podmínek) nebo náročného chování. Vyplňte *Formulář FBA (část B)* pro každou zvolenou situaci.

	Situace	Náročné chování
Situace #1		
(Situace #2)		
(Situace #3)		

CHOVÁNÍ

Vyznačte pořadí náročného chování s nejvyšším výskytem v konkrétní situaci uvedené výše:

Pozdní příchod	Rušivé chování
Nereagování (na pokyny)	Neposlušnost
Sebepoškozování	Nedokončení práce
Fyzická agrese	Krádež
Neslušná mluva	Vandalismus
Verbální agrese	Jiné:

Detailně popište projevy náročného chování, které chcete řešit nejdříve (tak, aby bylo možné jej pozorováním rozpoznat):

Jaká je frekvence náročného chování v dané situaci (kolikrát za den nebo hodinu)?

Jak dlouho náročné chování v dané situaci trvá (v sekundách nebo minutách)?

Eskaluje (zhoršuje se) chování? Ano Ne
(Pokud ano, vyplňte záznamový arch *Eskalace chování*).

FORMULÁŘ FBA (část B)

Vyberte JEDNU z prioritních situací z části A formuláře FBA.

Popište prioritně zvolenou situaci	Nejčastější náročné chování (popis projevů)

Spouštěče

Vyznačte pravděpodobné pořadí nejsilnějších spouštěčů náročního chování ve výše uvedené situaci. Poté doplňte relevantní informace dle návodu v pravé části tabulky, abyste získali podrobné informace k uvedeným spouštěčům.

Spouštěče chování (vyznačte 3 nejsilnější)	Doplňující informace – buďte co nejkonkrétnější
<p>a. příliš obtížný úkol</p> <p>b. příliš snadný úkol</p> <p>c. nezajímavý úkol</p> <p>d. příliš dlouhý úkol</p> <p>e. fyzická náročnost</p> <p>f. korekce/napomenutí</p> <p>g. práce ve velké skupině</p> <p>h. práce v malé skupině</p> <p>i. samostatná práce</p> <p>j. nestrukturovaný čas</p> <p>k. přechody mezi aktivitami</p> <p>l. interakce s jinými žáky</p> <p>m. izolace/málo pozornosti</p> <p>jiný – popište:</p>	<ul style="list-style-type: none">• Pokud a, b, c, d, e: podrobně popište daný úkol. • Pokud f: popište účel a obsah napomenutí, hlasitost, tón hlasu atd. • Pokud g, h, i, j, k: podrobně popište formu, obsah a specifika nastavení práce. • Pokud l: kteří žáci? • Pokud m: popište.

Následky

Uveďte nejvýznamnější následky upevňující náročné chování ve výše uvedené situaci. Poté doplňte odpovědi na relevantní otázky v pravé části tabulky o nejvýznamnějších následcích, které jsou uvedeny na 1. a 2. místě.

Funkce následků	Doplňující otázky – získejte co nejkonkrétnější informace
<p>a. získání pozornosti dospělých</p> <p>b. získání pozornosti vrstevníků</p> <p>c. získání preferované aktivity</p> <p>d. získání předmětu/věci/peněz</p> <p>e. získání něčeho jiného – popište:</p> <p>f. vyhnutí se obtížným úkolům/neúspěchu</p> <p>g. vyhnutí se neoblíbenému úkolu/aktivitě</p> <p>h. vyhnutí se fyzické námaze</p> <p>i. vyhnutí se negativním poznámkám vrstevníků</p> <p>j. vyhnutí se pozornosti dospělých</p> <p>k. vyhnutí se napomenutí</p> <p>l. vyhnutí se něčemu jinému – popište:</p>	<ul style="list-style-type: none">• Pokud a nebo b: čí pozornost žák získává? <p>Jaký typ pozornosti žák získává (smích, vysvětlování, hádka apod.)?</p> <ul style="list-style-type: none">• Pokud c nebo d: jaké konkrétní věci nebo činnosti žák získává? <ul style="list-style-type: none">• Pokud f, g, h: popište konkrétní úkol/aktivitu, kterým se žák vyhýbá. Buďte konkrétní, NEUVÁDĚJTE jen probíranou látku, ale konkrétně popište typ práce v dané situaci. <p>Dokáže žák zvládnout úkol samostatně? Ano Ne</p> <p>Je k identifikaci deficitů třeba detailněji poznat okolnosti obtíží (případně doporučit diagnostiku žáka)? Ano Ne</p> <ul style="list-style-type: none">• Pokud i, j, k: komu se žák vyhýbá? <p>Proč se této osobě/osobám vyhýbá?</p>

SOUVISEJÍCÍ OKOLNOSTI

Vyznačte všechny jevy, které se děly/dějí mimo danou situaci (doma nebo dříve během dne) a pravděpodobně zhorší náročné chování nebo zvyšují jeho pravděpodobnost. Seřadte okolnosti od nejčtetnějších nebo nejvíce ovlivňujících chování žáka.

hlad
konflikt doma
konflikt ve škole
vynechání medikace
nemoc
neúspěch v předchozí hodině

nedostatek spánku
změna v denním programu
nevypracovaný/zapomenutý domácí úkol
nevím
jiné – popište:

HODNOCENÍ CHOVÁNÍ ŽÁKA

Níže vyplňte nejvýznamnější proměnné a zjištěné doplňující informace z předchozích částí formuláře.

SPOUŠTĚČE	SOUVISEJÍCÍ OKOLNOSTI	NÁROČNÉ CHOVÁNÍ	NÁSLEDEK (funkce chování)

Jak moc je dle vašeho názoru pravděpodobné, že toto hodnocení chování žáka skutečně vystihuje genezi žákova náročného chování?

Nejsem si jistý/á

Jsem si zcela jistý/á

1

2

3

4

5

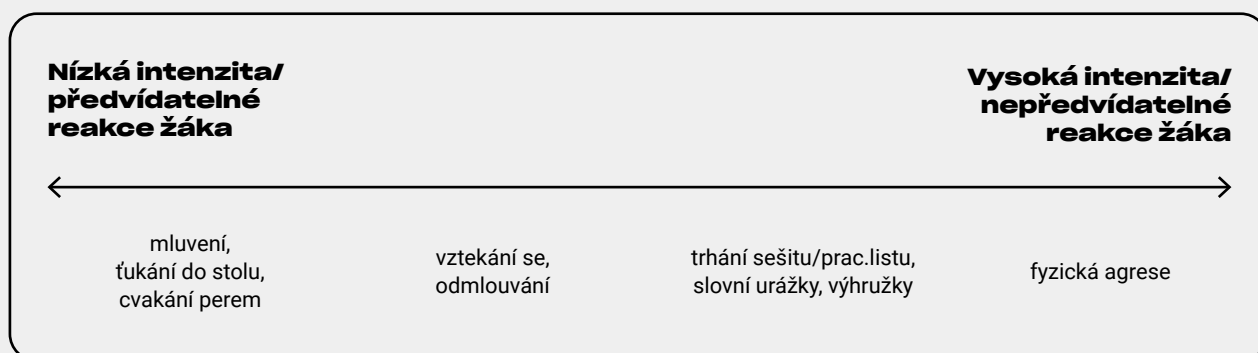
6

Záznamový arch – Eskalace chování

Žák	Arch vyplnil/a
Třída	Datum

U žáků, jejichž náročné chování často eskaluje, lze pozorovat postupné stupňování náročnosti projevů v chování. Lze tak pozorovat konkrétní signály, které poukazují na hrozící eskalaci žákovy chování. Popište stupňování náročnosti chování vybraného žáka a identifikujte konkrétní projevy chování, při nichž lze vhodnou reakcí zabránit jeho další eskalaci.

Příklad popisu stupňování náročného chování

Očekávané chování	Velmi mírné obtíže v chování	Nízký výskyt méně náročného chování/	Častý/déle-trvající výskyt méně náročného chování	Projevy chování narušující průběh výuky/ realizované činnosti	Projevy chování znemožňující učení/ realizovanou činnost	Krize
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
Reakce pedagogů:	Reakce pedagogů:	Reakce pedagogů:	Reakce pedagogů:	Reakce pedagogů:	Reakce pedagogů:	Reakce pedagogů:

Záznamový arch z pozorování – Funkčního hodnocení chování

Žák	Informace o situaci
Pozorovatel	
Datum	

NA CO SE ZAMĚŘIT

(informace z *Hodnocení chování žáka*)

Čas	Spouštěč	Náročné chování	Následek (funkce chování)

Plán podpory chování žáka

Žák

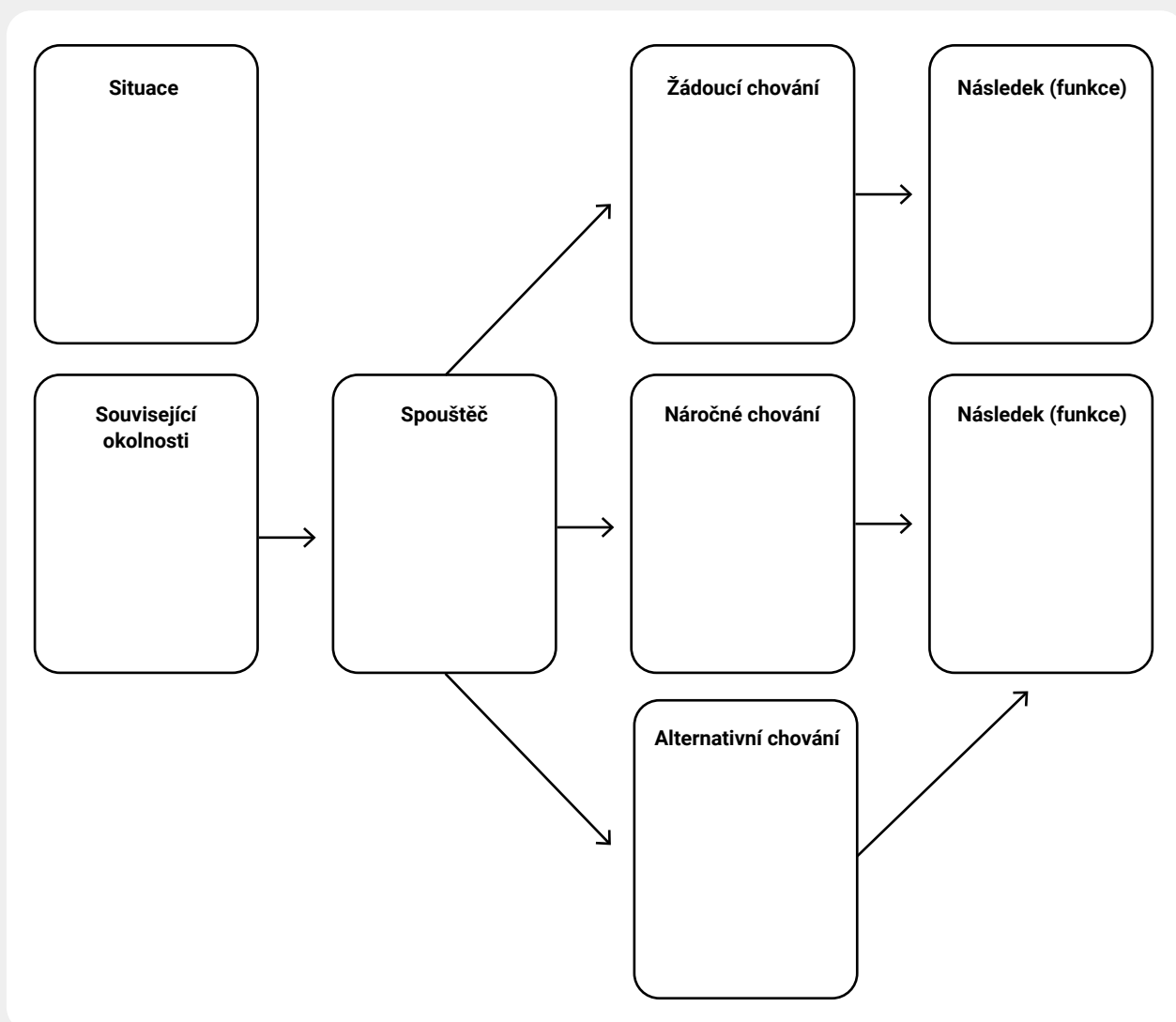
Třídní učitel

Třída

Koordinátor podpory

Datum

POPIŠTE PRŮBĚH ZMĚNY NÁROČNÉHO CHOVÁNÍ

NAVRHOVANÉ INTERVENCE

Ovlivnění souvisejících okolností	Ovlivnění spouštěčů k předcházení náročnému chování a preventivní pobídky k využití alternativního chování	Nácvik alternativního chování až do automatizace	Změna následků, které naplňovaly funkci náročného chování
	předcházení náročnému chování	nácvik alternativního chování	upevňování alternativního chování vhodnou reakcí ze strany pedagogů (dalších osob)
	upevňování alternativního chování vhodnou reakcí ze strany pedagogů (dalších osob)	podpora osvojování/rozvoje oslabených dovedností (zejm. socio-emočních) a vzdělávacího obsahu	dohodnuté reakce na náročné chování a připomínání vhodných modelů chování v dané situaci

Přiložte kopii Plánu podpory chování žáka k Individuálnímu výchovnému plánu (je-li pro žáka zpracován).

PLÁN REALIZACE PODPORY CHOVÁNÍ ŽÁKA

ÚKOLY	Zodpovědná osoba	Do kdy?	Datum kontroly	
			Byl úkol plněn důsledně?	Další postup na základě zhodnocení: sledovat, upravit nebo zrušit.
<p>Prevence Předcházet náročnému chování žáka preventivním naplňováním funkce žákova chování a eliminací/tlumením spouštěčů náročného chování.</p>				
<p>Nácvik Naučit alternativní chování a cíleně rozvíjet oslabené dovednosti a/nebo doučit vzdělávací obsah.</p>				
<p>Zpevnování Zajistit, aby alternativní chování přinášelo rychlé naplnění funkce žákova chování a pro žáka pozitivní následky (ocenění, snížení náročnosti činnosti/úlohy, možnost oddechu apod.)</p>				
<p>Vymizení Zajistit, aby náročné chování přestalo naplňovat svou funkci ve vztahu k naplňování (minimalizovat naplňování funkce původním náročným chováním).</p>				
<p>Reakce na náročné chování Připomínat alternativní chování a následky.</p>				
<p>Bezpečí Je možné, že bude narušeno bezpečí žáka nebo jeho okolí? Ano Ne</p> <p>Pokud ano, zpracujte k Plánu podpory chování žáka krizový plán.</p>				

Realizace projektu byla podpořena MŠMT v rámci Výzvy pro podávání žádostí na aktivity v oblasti primární prevence rizikového chování a podpory duševního zdraví ve školách a školských zařízeních pro rok 2022.

Grafická úprava materiálu byla podpořena nadací Blíž k Sobě v rámci realizace projektového záměru pro podporu implementace PBIS a rozvoj odborných kapacit ČOSIV za rok 2022.

www.societyforall.cz

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

BLÍŽ K SOBĚ
NADACE

**SO
FA**